

тивних моделей образів партійних работников в контексте их “ізолированности” от общества, показана плоскость тех стереотипов образа партійного чиновника, которая сформировалась еще в советский период и трансформировалась в представление тогдашних граждан Украины. Проанализированы особенности делового и морально-этического образа представителя партійной элиты. Сочетание профессиональных и управленческих функций с историей повседневности позволило реконструировать целостный образ партійного функционера.

Ключевые слова: партійний работник, символ, образ, колективна пам'ять, стереотипи, цінності.

In the article the idea of the image of the party workers as an example of artistic works of the Ukrainian Soviet literature, the peculiarities of structural models of representations of the party workers in the context of their “isolation” of society, the studies have shown the image plane of the stereotypes of party workers that formed during the Soviet period and were transformed into a contemporary representation of the citizens of Ukraine. In this paper examines the coverage of features of portrait descriptions, business, moral and ethical image of representative of the party elite. The combination of professional and management functions with everyday history, all of which allowed for the objectivity and integrity of the image of the party functionary.

Keywords: party worker, symbol, image, collective memory, stereotypes, values.

УДК 94 (447) 1989: 329.05

Степан КОБУТА, Лариса КОБУТА

МАСОВІ НЕСАНКЦІОНОВАНІ ЗІБРАННЯ НА ПРИКАРПАТТІ 1989 РОКУ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ РЕГІОНУ

Розглядаються процеси проведення перших неформальних (несанкціонованих комуністичною владою) зібрань в Івано-Франківській області у 1989 році в рамках формування національно-визвольного руху за здобуття незалежності України. Здійснено аналіз рушійних сил, основних ідей і тем, що порушувалися на багатолюдних мітингах та були в центрі уваги тогочасного суспільства. Показано роль новітніх політичних організацій, що стали в авангарді національно-політичних перетворень, сприяли формуванню в області широкого демократичного руху.

Ключові слова: демократизація, сходи, Івано-Франківськ, збори, мітинги, Національний рух України, національно-демократичні сили, Українська Гельсінкська група, Українська греко-католицька церква.

У процесі формування українського визвольного руху за суверенітет і незалежність України під час так званої горбачовської “перебудови” важливе місце займали масові публічні зібрання – мітинги, віча, демонстрації, відкриті богослужіння прихильників відновлення ліквідованих комуністичним режимом національних церков, що сприяли процесу зростання громадянської активності населення, піднесенню його політичної культури та національної свідомості. За своїм характером вони умовно ділилися на санкціоновані (дозволені органами місцевої влади) та несанкціоновані, що проводилися всупереч забороні або ж небажанню цієї влади. Масштабні за кількістю учасників масові заходи представників національно-демократичних сил були дієвим інструментом поширення політичної інформації, вагомим важелем впливу на комуністичні партійно-державні органи, серйозним чинником мобілізації своїх прихильників до активних політичних дій.

Широкого розмаху опозиційний мітинговий рух в Україні набрав у 1989 році, при цьому лівова частка – дві третини несанкціонованих комуністичною владою виступів – припала на три галицькі області. Із 445 несанкціонованих зібрань, що відбулися в республіці за 10 місяці 1989 р., у Львівській області було проведено 201 мітинг, у Тернопільській – 44, в Івано-Франківській – 34 (для порівняння, стільки ж, 34 мітинги, відбулися і у тримільйонному Києві, що вважався одним із центрів демократичних сил)¹, і це не враховуючи кількості дозволених зібрань.

Тож метою даної публікації є визначення загальної динаміки мітингового руху на Прикарпатті у 1989 році, його ініціаторів та рушійні сили, суспільних наслідків та впливу на політичну ситуацію в краї. На науковому рівні це питання залишається ще малодослідженим. Окремі його аспекти порушувалися С.Кобутою в ряді наукових праць, присвячених розвитку політичних процесів на Івано-Франківщині та в західних областях України². Частково інформація про публічні виступи відображена у ряді опублікованих праць-спогадів безпосередніх учасників подій³. Основною джерельною базою дослідження стали архівні матеріали тогочасних комуністичних і державних органів, періодичної преси, а також інформація, почерпнута авторами при спілкуванні з учасниками та очевидцями тих подій.

Заявлені процеси “гласності” утверджували у тогочасному суспільному житті Радянського Союзу практику проведення неформальних публічних зібрань, що стали складовою та й власне символом справжньої демократизації. Ініціативу проведення демократичних мітингів брала на себе опозиція. В Україні до неї належали представники національно-демократичного руху з числа дисидентів і правозахисників, осіб, які відбули покарання радянського режиму за участь у збройній боротьбі ОУН і УПА, а також члени новітніх “неформальних” громадських організацій. Перші були переконаними опозиціонерами, створили ряд політизованих формувань – Українська Гельсінкська Спілка (УГС), Український християнсько-демократичний фронт (УХДФ) та ін., програмні засади яких мали виражений самостійницький характер, а діяльність була спрямована на здобуття Україною державного суверенітету.

“Неформали” були представниками молодшого покоління, яке прагнуло в умовах послаблення державного диктату розширити сферу громадянських прав і можливостей. На Прикарпатті у 1988–1989 роках теж виникли кілька самодіяльних організацій – культурно-наукове товариство “Рух” в Івано-Франківську, товариства “Поступ” в Коломії, “Відродження” у Калуші, “Дзвін” у Рогатині. Їхні члени порушували питання культурницького й екологічного характеру, відновлення правди історичного минулого. Самодіяльні організації області активно долучилися до створення та діяльності Народного руху України за перебудову (НРУ), Товариства української мови ім. Т.Шевченка (ТУМ), історико-просвітницького товариства “Меморіал”, екологічної організації “Зелений світ” тощо. Специфікою демократичних процесів у західноукраїнських областях став також широкий суспільний рух за відновлення діяльності Української греко-католицької церкви (УГКЦ). Тож представники цих організацій брали на себе ініціативу організації масових заходів, участь у яких тисяч учасників сприяла розвитку демократичних традицій в краї.

Перші публічні заходи на території області були пов’язані з рухом за легалізацію УГКЦ. У 1987–1988 роках вони проводилися у формі мирних богослужінь і мали чітко виражений релігійний характер. Головна мета таких зібрань – вимога надати дозвіл на відновлення своєї церкви. За умов контролю комуністичної влади над суспільством, значної уваги до таких зібрань з боку Комітету державної безпеки (КДБ), подібні заходи традиційно кваліфікувалися як “зборища уніатів і націоналістів”⁴. Суспільний резонанс від таких подій був незначний, а їхніх ініціаторів – священників та активістів церкви – систематично карали в адміністративний спосіб.

Натомість увага прикарпатських неформалів була прикута до несанкціонованих політичних мітингів та маніфестацій, що відбувалися у сусідній Львівщині. Ініціаторами їхнього проведення виступали члени УГС, Товариства Лева, УХДФ, в них брали участь десятки тисяч чоловік, інформацію про львівські події передавали західні “радіоголоси” та “самвидавна” преса. За даними партійних органів, що подавалися у Київ, за перше півріччя 1989 року на Львівщині було зафіксовано 24 політичні несанкціоновані зібрання, із яких у самому Львові – 13⁵. Натомість, за підрахунками львівської міської влади, тільки у Львові за цей час відбулося понад три десятки масових зібрань, значна частина з яких – без офіційного дозволу⁶. Особливого резонансу в Україні набула львівська першотравнева демонстрація 1989 року, коли колона активістів новітніх громадських організацій, прорвавши міліцейський кордон, взяла участь в офіційній маніфестації, пройшовши центральними вулицями міста під національними синьо-жовтими прапорами. Зрозуміло, що така активність львів’ян не могла не відобразитися на діяльності їхніх сусідів, а утворена на початку травня 1989 р. Львівська

регіональна рада НРУ стала своєрідним координаційним штабом зі взаємодії новітніх громадських організацій Львівської та сусідніх областей. Під впливом та за підтримки політично активніших львів'ян прикарпатські демократичні сили значно активізували власну роботу.

Першим неформальним публічним заходом на Прикарпатті вважають мітинг “Злочини сталінізму – злочини проти людства”, проведений 29 січня 1989 року в міському парку культури і відпочинку Івано-Франківська. Його ініціатором виступило місцеве неформальне товариство “Рух”, але Івано-Франківський міськвиконком затулював з дозволом і декілька разів переносив дату проведення мітингу. Зрештою, організаторам, по суті, був нав'язаний парткомівський сценарій проведення зібрання, визначено перелік обов'язкових промовців, членів товариства зобов'язали забезпечити під час мітингу громадський порядок. Та, незважаючи на такі обставини, для кількох сотень учасників це був перший досвід публічного обговорення суспільно дражливого питання, яке комуністична влада через “офіційних” промовців хотіла звести виключно до теми обговорення репресій членів КПЗУ та жертв політичної комуністичної верхівки сталінського періоду⁷.

Мітинг проходив під пильним контролем працівників КДБ, які фактично завадили виступити прибулому зі Львова лідеру УГС В'ячеславу Чорноволу⁸. Сам В.Чорновіл доволі скептично оцінив характер висловлювань більшості промовців зібрання, відзначивши позитивно тільки виступ члена товариства “Рух” Романа Гладиша: “Свіжі гасла сьогоднішнього дня – заклик боротися проти партійної бюрократії, критика антидемократичних законів про мітинги й про вибори та такої ж передвиборної практики, вимога створення народного фронту як найефективнішої зброї проти бюрократизму і шовінізму”⁹. З огляду на чималий досвід львівських політичних зібрань можна зрозуміти скептицизм В.Чорновола. Але для місцевих мешканців мітинг 29 січня 1989 року став першим в післявоєнній історії Прикарпаття заходом, організованим і проведеним невідконтрольною партійним чиновникам громадською організацією, де на добровільній основі зібралися сотні зацікавлених людей¹⁰. І саме їхня поведінка та реакція на виступи промовців, особливо пісню Левка Боднара “Невинним жертвам сталінських репресій”, а не власне лексика виступаючих стали найважливішим результатом цього зібрання.

Мітинг був успіхом місцевих “неформалів”, і щоб нівелювати їхній зростаючий вплив, партапарат через органи державної влади вдався до протидії подібним акціям. Така практика проявлялася у заборонах або ж ігноруванні звернень на проведення публічних зібрань, що ініціювалися новітніми організаціями. Найбільш популярною формулою відмови з боку радянських чиновників була “невідповідність оформлення заяв” на проведення масових заходів до положень Указу Президії Верховної Ради СРСР “Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР” від 28 липня 1988 р., яким обмежувалося коло ініціаторів проведення заходів громадськими організаціями, офіційно зареєстрованими в державних органах. Зрозуміло, що цей Указ спрямовувався перш за все проти “неформальних” об'єднань, і його вдало використовували на місцях. Серед формальних “зачіпок” були необхідність вказувати в заявці окрім часу та місця проведення заходу, кількості учасників і теми зібрання, також вік організаторів, їхнє місце роботи чи навчання, місце проживання, тобто особисті дані, що абсолютно не впливали на характер громадської діяльності. В умовах тотального контролю державних структур ці дані використовувалися каральними органами для індивідуальної “роботи” із заявниками, яка не мала публічного вияву, але, враховуючи широкий арсенал методів, була достатньо ефективною. Недотримання хоча б однієї формальної позиції у заявці створювало для влади зручний привід для відмов, які потім визнавала законними та ж таки прокуратура¹¹.

Тому навіть товариство “Рух”, що мало офіційну реєстрацію, та його дочірні філії в області отримували відмови. Так, на початку березня Коломийський міськвиконком не дозволив членам товариства “Поступ” провести самостійне вшанування пам'яті Т.Шевченка з покладанням вінків до його пам'ятника в селі Шепарівці, а трохи пізніше заборонив громадянську панахиду по відзначенню пам'яті відомого західноукраїнського письменника і громадського діяча Андрія Чайківського. У квітні Калуський міськвиконком відмовив ініціативній групі асоціації “Зелений світ” у проведенні екологічного мітингу, присвяченого річниці Чорнобильської трагедії¹². У Івано-Франківську працівники міському комуністичної партії під за-

грозою заборони діяльності примусили припинити збір підписів членами товариства “Рух” на підтримку вимоги введення мораторію на розбудову атомних об’єктів в Україні. Керівникам того ж таки товариства Івано-Франківський міськвиконком 4 рази відмовляв у проведенні заявлених на 28 травня, 4 червня, 18 червня і 16 липня зібрань в обласному центрі¹³.

Зрозуміло, що подібні дії владних структур були спрямовані на недопущення масових, неконтрольованих партійними органами публічних заходів, на яких піднімалися, як правило, злободенні питання суспільно-політичного і соціально-економічного характеру. Однак зупинити пробудження суспільної активності громадян їм так і не вдалося. У селі Воскресінці Коломийського району 14 травня, під час проведення Шевченківського свята, члени івано-франківського товариства “Рух” підняли синьо-жовте полотнище¹⁴. Цей вчинок став першим публічним актом використання національного стягу на території області під час багатолюдних зібрань.

У Калуші 4 червня, з ініціативи одного з лідерів УХДФ Петра Січка, був організований багатотисячний несанкціонований екологічний мітинг, в ході якого використовувався десяток національних полотнищ. За його організацію П.Січко був покараний адміністративним арештом на 10 діб¹⁵. А через тиждень, 11 червня, голова УХДФ Василь Січко організував і провів перший неформальний багатолюдний мітинг на екологічну тему в місті Долина. На ньому теж було піднято кілька синьо-жовтих полотнищ, що з піднесенням сприймалися учасниками зібрання. І тут не обійшлося без ексцесів. Місцева міліція затримала греко-католицького священника о. М.Гавриліву, який прибув зі Львова, щоб провести богослужіння за здоров’я хворих дітей. Звістка про такі дії місцевої влади обурила присутніх і багатотисячний натовп взяв в облогу місцеве відділення міліції, вимагаючи звільнити священника. Налякане районне керівництво поспішило відправити о. М.Гавриліву до Львова, але під тиском народу змушене було повернути його з дороги і дати дозвіл на богослужіння. Ініціатор зібрання В.Січко наступного дня був затриманий, засуджений на 10 діб адміністративного арешту і доставлений в слідчий ізолятор Івано-Франківська¹⁶. А ще через тиждень, 18 червня, новий мітинг у Долині організував П.Січко, на якому присутні вимагали звільнення ув’язненого В.Січка. Учасники зібрання (за оцінкою очевидців, близько 20 тис.) пройшли під національними прапорами вулицями міста, скандуючи “Волю Василю Січку”. Вулична хода завершилася релігійним богослужінням¹⁷.

Та найбільш масштабним і резонансним стало несанкціоноване зібрання 18 червня 1989 р. у Івано-Франківську, яке можна вважати поворотною точкою відліку у процесі розгортання масового мітингового руху, що охопив Прикарпаття надалі. Воно було поєднанням двох складових – релігійного богослужіння українських греко-католиків та політичного мітингу, проведеного зразу ж після цього представниками УГС, УХДФ, товариства “Рух”. Місцем проведення цієї акції було обрано колишнє кладовище (меморіальний сквер) за готелем “Україна” у центрі міста.

Рішення про проведення даного заходу було заздалегідь узгоджено на зустрічі представників новітніх громадських організацій з греко-католицьким єпископом Павлом Василюком. До Івано-Франківського міськвиконкому було подано належним чином оформлену заяву на проведення урочистого богослужіння, хоч ініціатори твердо вирішили провести його незалежно від результату розгляду заяви. Інформацію про заплановану акцію було розповсюджено серед населення області через саморобні письмові оголошення та в усній формі. Місцеві члени УГС заручилися підтримкою львівських колег, і зранку, 18 червня, на івано-франківському вокзалі “висадився” тисячний десант львівської молоді¹⁸. Під національними прапорами, зі співом патріотичних пісень, львів’яни пройшли тогочасною вулицею Леніна (нині вул. Б.Лепкого) до місця зібрання, по ходу “втягуючи” в колону сотні місцевих мешканців. Їхня поява та синьо-жовті прапори остаточно деморалізували владних представників, а площа колишнього кладовища та усі підходи до нього заповнили учасники зібрання.

До запланованої акції готувалися і партійно-державні органи. Напередодні в івано-франківському міському комітеті КПУ була проведена нарада секретарів партійних організацій, керівників підприємств, установ, на якій їм ставилося завдання провести відповідну пропагандистську роботу в трудових колективах, спрямовану на нейтралізацію планів “неформалів”¹⁹. Неодноразово наголошувалося на протизаконності цього заходу, “рішучості влади”

щодо протидії його організаторам (з огляду на резонансні криваві події у Тбілісі 9 квітня 1989 р. таке формулювання мало глибокий підтекст і повинно було слугувати пересторогою для бажаючих взяти участь у ньому).

Здійснювалися і більш практичні заходи для того, щоб зірвати богослужіння. Неділя 18 червня в обласному центрі була оголошена “днем екології”, із заборонаю в’їзду в центральну частину міста автотранспорту. Зранку представники “компетентних органів”, яких о. Микола Сімкайло іронічно назвав “хоронителями”, вели стеження і намагалися не допустити до місця богослужіння греко-католицьких священників. Ними були затримані єпископ Павло Василик і о. Григорій Сімкайло, а добирання до місця події о. М.Сімкайла нагадувало сюжет пригодницького фільму. Але саме о. М.Сімкайлу судилося стати головним героєм того дня. Він не тільки провів святкове богослужіння на честь великого християнського свята Зіслання Святого Духа, але й по його завершенню виголосив високопатріотичну промову, яка зачепила серця і душі десятків тисяч присутніх.

Спроби опонентів від влади перешкодити богослужінню шляхом трансляції “веселих” народних пісень ледь не завершилися драматично для екіпажа машини із звукопідсиленням. Зрештою, музика була відключена, а разом із трансляцією “зникли” і ті нечисленні активісти, які мали завадити проведенню заходу. Після цього відбувся політичний мітинг, ініційований місцевою філією УГС і товариством “Рух”. Мітинг став демонстрацією національно-політичного піднесення учасників. У виступах промовці вимагали надання державного статусу українській мові, узаконення національної символіки, легалізації УГКЦ, створення НРУ, розвитку національної культури, що позитивно сприймалося присутніми. На мітингу були транспаранти з гаслами “Україні – самостійність!”, “Волю Україні!”, “Щербицький за русифікацію”, “Волю Українській католицькій церкві!”²⁰. По завершенню мітингу тисячі людей під національними прапорами пройшли вулицями Івано-Франківська, демонструючи деморалізованому партапарату своє національне і демократичне піднесення. А частина мітингуючих під стінами слідчого ізолятора вимагала звільнення лідера УХДФ В.Січка, якого утримували там за організований ним несанкціонований мітинг 11 червня у Долині²¹.

Незважаючи на усі запобіжні заходи влади, на той час це було наймасовіше неформальне зібрання в області. За різними оцінками, в ньому взяли участь від 30 до 40 тисяч осіб, а за переказами людей у різних куточках краю, із посиланням на передачі радіо “Свобода”, кількість учасників “досягла” рубежу у 100 тис. осіб. Натомість “бухгалтери” з міському партії у своєму письмовому звіті про події “вивели цифру” 2 тисячі учасників і згадали ще про 800 львів’ян, які приїхали на допомогу івано-франківцям. Щоб якось урівноважити сили, міськком партії “намалював” зі свого боку півтори тисячі партійного й ідеологічного активу, представники якого, за твердженням творців документа, у формі індивідуальної роботи “вступали в дискусії, переконували людей”, при чому так резонно, що “їхні активні дії збентежили організаторів та учасників зборища, зуміли погасити піднесення, викликане появою на зборищі жовто-синіх (так у документі. – *Авт.*) прапорів, тризубів і лозунгів”²². Що в цьому об’ємному документі було правдою, не знали мабуть і самі творці, але затверджена на бюро міському КПУ інформація невдовзі лягла на стіл обласного партійного керівництва, а звіт була скерована в ЦК КПУ²³, формуючи абсолютно викривлене і невідповідне дійсності сприйняття від проведеної акції.

Широкий суспільний резонанс на подію змусив відгукнутися на неї і партійний офіціоз – газету обкому КПУ “Прикарпатська правда”, що до того часу взагалі старалася замовчувати подібні факти. У публікації “Що нам пропонують” зібрання 18 червня в Івано-Франківську кваліфікувалось як “збіговисько”, промовців та учасників мітингу названо “політичними спекулянтами”, у коментарях до їхніх промов лунали неприховані погрози²⁴. Серед “перлів” партійної публіцистики – нагнітання ситуації висловами на кшталт: “у двадцяті – тридцяті роки в західній Україні теж починалося все з начебто невинних демонстрацій жовто-блакитних прапорів і тризубців, а закінчилося це страшним розгулом бандерівщини”. У черговий раз піддалася нападкам УГКЦ, яку, за твердженням автора матеріалу Б.Михайлюка, “нав’язали українському народові, щоб відірвати від народу російського”, і “тепер продовжують нав’язувати, свідченням чого є організована акція”²⁵. Зрештою, волею чи не волею, але газета

дonesла до сотень тисяч мешканців області хоч і викривлену, але конкретну інформацію про зазначені вище події, визнавши при цьому, що подібні зібрання і панахиди пройшли в інших населених пунктах західноукраїнського регіону.

Що ж до наслідків, то о. М.Сімкайла та голову міської організації УГС Миколу Кобрину, як організаторів зібрання, міський суд покарав адміністративним арештом на 15 діб. Такий судовий вердикт викликав обурення у багатьох віруючих, які організували біля будинків обкому партії та народного суду пікети з вимогою звільнення священика. За рішенням голови обласного суду термін арешту для о. М.Сімкайла був зменшений з 15 до 10 діб, після чого його випустили на волю. Проти 30 учасників зібрання були застосовані адміністративні штрафи в розмірі від 30 до 100 крб. Знову чинився психологічний тиск і на лідерів товариства “Рух”, яких вкотре “запросили” на розмову до управління КДБ.

Та подібні заходи влади не могли уже зупинити ні процесу зростання суспільної активності населення, ні діяльності новітніх громадських організацій, що виступали каталізаторами цієї активності. У “спокійному” Прикарпатті за перше півріччя 1989 р. відбулося 11 несанкціонованих владою масових зібрань²⁶, після яких у людей росла надія на кардинальні зміни і зменшувалося почуття загального страху перед репресивною системою. Зростав авторитет новітніх організацій та їхніх активістів. Це розуміли і в партійних комітетах, погоджуючись на проведення спільних масових заходів заради локалізації впливів неформалів.

Показовим у цьому плані став мітинг “Вся влада Радам! Народ і перебудова”, який влада дозволила провести, щоб уникнути ініційованого товариством “Рух” на 16 липня несанкціонованого зібрання. Він відбувся 23 липня у міському парку культури Івано-Франківська і участь у ньому взяли як новітні громадські організації, так і представники міської влади. Партійні органи серйозно готувалися до цієї події, провівши відповідну організаційну та ідеологічну роботу із керівниками та секретарями парторганізацій великих підприємств, ідеологічним активом міському²⁷. В обов’язковому порядку були сформовані представницькі групи працівників з різних заводів, які під офіційно радянською символікою та контролем парткомівських наглядачів мали демонструвати високу свідомість робітничого класу.

Однак саме зібрання показало, що плани партійного керівництва потерпіли поразку. Головною промовцем від влади виступив голова міськвиконком, Богдан Яковичин, який зосередив увагу на питаннях соціально-економічного характеру. Проте учасники багатотисячного мітингу були налаштовані на обговорення більш вагомих проблем. За відгуком очевидця Юрія Андруховича, “всі намагання повернути його (мітинг. – *Авт.*) в русло мила, ковбаси, прального порошку і об’єктів соцкультпобуту зазнали фіаско. Люди хотіли чути про інше. Політична реформа. Вибори і навколо них. Влада – Рада (не фіктивним, а дійсним). Суверенітет республіки. Мова і її статус. Історична пам’ять, національна символіка. Нарешті, Народний Рух України за перебудову та його перспективи”²⁸.

Присутні позитивно сприймали виступи активістів новітніх організацій Ігоря Андрухівця, Юрія Андруховича, Олександра Волкова, Романа Круцика, Петра Марусика, Василя Січка, Ярослава Шевчука. Із запальною промовою до присутніх звернувся В’ячеслав Чорновіл. Суспільний настрій учасників зібрання був на стороні неформалів. Щоб запобігти прийняттю не вигідної для себе резолюції мітингу, вони віддали наказ вимкнути озвучення.

Партійне керівництво змушене було визнати поразку. У протоколі засідання бюро Івано-Франківського міського КПУ вказувалося, що “міськвиконком, ідеологічний, організаційний відділи міському партії, разом з первинними партійними організаціями, не зуміли оволодіти ситуацією, не домоглися широкої участі в мітингу партійного, радянського, профспілкового активу. Частина активу проявила пасивність, боягузтво, політичну незрілість, не давала одкоша демагогам і крикунам <...> по суті, відмовилася демонструвати радянську символіку”²⁹. Психологічний страх партійних керівників перед публічною політикою відзначив у газетному дописі учасник мітингу Євген Повар: “У мітингу не взяв участі жодний з недавно обраних народних депутатів СРСР від нашої області, ні один з секретарів та ідеологічних працівників обкому, міському партії”, висунувши пропозицію: “пора вже відвикати від сидіння перед народом у почесних президіях, треба виходити в народ”³⁰.

Серпень знаменувався піднесенням мітингового руху на території області. У неділю, 6 серпня, відбулися 2 масштабні політичні зібрання: санкціонований міською владою мітинг в Долині і несанкціонований у Калуші. Публічні заходи збирали дедалі більше народу, в населених пунктах формувались активні “групи підтримки”, які брали участь у проведенні подібних акцій в сусідніх містах та районах.

Прикладом такої солідарності членів новітніх формувань стало проведення 13 серпня установчих зборів місцевого осередку НРУ в селищі Бурштин Галицького району. Зібрання в місцевому будинку культури не могло вмістити усіх бажаючих, люди стояли на площі перед будинком і слухали через ретранслятори хід засідання. За підрахунками організаторів, акція збрала близько десяти тисяч осіб, частину з яких складали організовані групи з Івано-Франківська, Калуша, Долини, інших районів області³¹. По завершенні зборів вулицями Бурштина пройшла велика маніфестація учасників зібрання під національною символікою та демократичними гаслами.

Найбільш драматичні за своїм характером події серпня 1989 року відбулися в Івано-Франківську. У ніч з 11 на 12 серпня було вчинено розбійний напад групи осіб на члена товариства “Рух” Романа Левицького, внаслідок чого 28-річний інженер від одержаних травм помер у лікарні. Члени “Руху” встановили на площі Перемоги (нині – Вічевий майдан) плакат під синьо-жовтим прапором з траурною стрічкою і написом: “В п’ятницю по звірячому вбитий українець, член культурно-наукового товариства “Рух”, комуніст Роман Левицький”. По місту ширилися чутки про навмисний характер цього злочину. Враховуючи факт проведення в місті 12 серпня установчої конференції Івано-Франківської обласної організації НРУ за перебудову, цей трагічний випадок багатьом здавався не випадковим збігом обставин, а своєрідним попередженням активістам неформальних організацій.

Не зняло суспільної напруги й інтерв’ю “Прикарпатській правді” начальника міського управління МВС Станіслава Гончаренка, у якому міліцейський чин, замість наведення конкретної інформації про злочин, звинуватив товариство “Рух” у використанні факту загибелі Р. Левицького для “нагнітання нездорової обстановки, підбурювання людей” з метою “надати злочину політичного забарвлення” і, відповідно, “кинути тінь на правоохоронні, партійні, і радянські, органи”³². Його заява про необхідність міськвиконкому рішучіше забезпечувати порядок на підвладній йому території, з огляду на події в Івано-Франківську 13 серпня, мала досить симптоматичний характер.

Саме 13 серпня партійно-державно влада вдалася до розв’язання проблеми несанкціонованих масових зібрань силовими методами, що різко загострило політичну ситуацію в місті й області. Тоді на околиці Івано-Франківська греко-католицьким духовенством було проведене багатотисячне богослужіння в рамках відзначення 1000-ліття хрещення Русі. Після його завершення частина учасників під національними прапорами попрямувала по вул. Радянській (нині Тисменицькій – Незалежності) у напрямку центру та вокзалу. Щоб не допустити мирну ходу в центральну частину міста і спрямувати людський потік на вул. Залізничну, міліція вишикувала кордон із 80-ти міліціонерів, якими були застосовані фізична сила та гумові палиці проти тих, хто намагався йти прямо. Застосування фізичної сили до мирної процесії обурило присутніх, відбулися спонтанні сутички її учасників із міліціонерами. У доповідній записці начальників обласних управлінь МВС і КДБ в обком КПУ винуватцями конфлікту вважалися: “екстремісти і хуліганські елементи, учасники ходи, які, застосовуючи каміння, пляшки, палки та інші предмети, намагалися прорватися через заслін, завдавши при цьому тілесні ушкодження 6 працівникам міліції”³³.

Однак ці твердження не відповідали дійсності, адже серед учасників богослужіння і вуличної ходи основну масу складали жінки та люди похилого віку. У тому ж таки документі вказувалося: “Згідно з отриманою оперативною інформацією налаштовані по-екстремістські елементи заявляли, що у майбутньому у сумки замість продуктів харчування треба брати каміння, колюче-ріжучі предмети для нанесення тілесних ушкоджень працівникам міліції”³⁴, що спростовувало ініціативність їхнього нападу та готовність до фізичних сутичок з міліцією.

Інцидент в Івано-Франківську став предметом обговорення на зустрічі міліцейських чиновників республіканського МВС із з журналістами 18 серпня в Києві, де генерал Повстаний

заявив, що “міліція має право застосовувати силу проти усяких несанкціонованих масових зібрань і тому далі так чинитиме”, назвавши побиття прикарпатських віруючих “необхідним і доцільним”.

Така позиція міліції визначалася значною мірою директивами вищого партійного керівництва республіки. Мітинговий рух у західноукраїнських областях “ламав” монополію партійних органів на політичну істину, ставав фактором справжньої демократизації. Натомість в інформаційній довідці до ЦК КПРС від 11 серпня за підписом В.Щербицького мітингове піднесення у західноукраїнських областях трактувалось як “бажання націоналістичних груповань показати свою силу”, більшість його учасників називалася “колишніми бандпосібниками і уніатами”, а серед першочергових заходів із нейтралізації національного піднесення висловлювалася пропозиція “повернути в Україну (з “гарячих місць” СРСР. – *Авт.*) міліцейські контингенти і війська МВС”³⁵. Таким чином, ставка у взаємовідносинах з масовим національно-демократичним рухом робилася на силові методи розв’язання проблеми. Практичним наслідком такої позиції партійних керівників республіки стало перекидання в регіон спецзагонів міліції (ЗМОП) із центральних та східних областей України та спроби створення на місцях “робітничих загонів сприяння міліції”³⁶. До Івано-Франківська невдовзі були надіслані міліцейські спецпідрозділи з Миколаївської, Чернівецької і Одеської областей.

Незважаючи на жорстку протидію влади, мітинговий рух залишався найбільш вагомим і впливовим чинником суспільно-політичного життя в області. Уже 20 серпня в Івано-Франківську відбувся черговий багатолюдний захід, який вилився у масштабну маніфестацію з вшанування пам’яті убитого Р.Левицького. Десятки тисяч людей, всупереч воамаганням влади організувати підконтрольний мітинг на стадіоні “Локомотив”, пройшлися вулицями міста, вимагаючи об’єктивного розслідування цього злочину. Тоді чи не вперше публічно, поряд із національними синьо-жовтими прапорами, над колонами був піднятий червоно-чорний (бандерівський) стяг³⁷. Радикальнішими ставали і виступи промовців, і гасла на транспарантах: “Теть шосту статтю Конституції!”, “Теть окупантів з України!”, “НРУ – наша надія!” Присутні на маніфестації склали присягу “на вірність боротьби за Самостійну Соборну Україну”, скандували гасла “Теть КПРС” і “Слава ОУН”³⁸. Багатолюдні мітинги цього ж дня відбулися також у Коломиї, місті Болахів, селищі Бурштин Галицького і селі Голинь Калуського районів. Ніби на застереження неформалам, 24 серпня у центрі Івано-Франківська на площі Перемоги (нині – Вічевий майдан) був розтрощений “куб гласності” – саморобний пропагандистський щит, на якому новітні організації вивішували свою агітаційну та інформаційну продукцію.

У розвитку мітингового руху відстежувалися нові тактичні прийоми, що забезпечували динамізм і наступальність з боку національно-демократичних сил. Серед них були тактика “мітингової хвилі” – одночасного проведення зібрань в різних населених пунктах, поєднання релігійних відправ з політичними виступами, переїзди численних “груп підтримки” з сусідніх міст чи областей, що мало особливий деморалізуючий ефект на місцеву владу тих населених пунктів, де суспільна активність мешканців була ще низькою. Наприклад, справжній шок від використання національної символіки представниками Львова та Івано-Франківська пережили партійні функціонери Сторожинецького райкому партії у вересні 1989 року, під час проведення у Чернівцях першого пісенного фестивалю “Червона рута”³⁹.

Бюро Івано-Франківського обкому КПУ в протокольному порядку зобов’язувало керівників обласних правоохоронних органів “проявляти рішучість і наступальність при додержанні законодавства, оперативно приймати заходи по наведенню належного порядку, припиняти масові переїзди так званих “груп підтримки”, які дестабілізують обстановку в населених пунктах”⁴⁰. Але навіть правоохоронці усвідомлювали небезпечність та малоефективність адміністративних і силових підходів. Наприкінці серпня на пленумі Івано-Франківського міському КПУ заступник начальника обласного управління КДБ В.Харченко зазначав, що “багато хто був би задоволений розв’язанням питання силою, наші можливості дозволяють це зробити. Але розраховувати на силу – це зрадити перебудові”⁴¹. Ще більш відвертим був виступ начальника міського відділу МВС С.Гончаренка, який запропонував місцевим чиновникам замість загонів міліції зустрічати “групи підтримки” – тих же львів’ян, хлібом і сіллю, налаштовуватися з ними на діалог, а не на конфронтацію. “Здається мені, що пора перестати

ігнорувати настрої людей, бо у багатьох склалося враження, що на вулицях не наші люди, а вороги, – підкреслив він у своєму виступі. – Думаю, що партійному активу пора залишити свої кабінети і бути з людьми, і якщо ви справжні лідери, то і там ви повинні боротися за лідерство”⁴².

Подібні настрої силовиків викликали бурхливу реакцію у секретаря міськкому КПУ Ярослава Федорчука: “Хочу висловити свої зауваження по виступу Станіслава Михайловича (Гончаренка. – *Авт.*), що молодчиків із жовто-голубими і чорно-бордовими знаменами треба зустрічати на вокзалі з хлібом і сіллю. Мені не зрозуміла ваша позиція. Вона хитка, у політичному відношенні. Націоналістів зустрічати не буду ні я, ні члени бюро міськкому і міськвиконкому. Ми часто запізнюємося і, як правило, шукаємо винних у своєму середовищі, а не випереджуємо події. Це наші стратегічні промахи”⁴³.

Відповідно, пленум затвердив комплекс дій міських комуністів під гаслом “Не оборонятися, а наступати!” Саме таку назву мав і мітинг 2 вересня, ініційований Івано-Франківським міськкомом партії, за участі представників новітніх організацій. Однак ні сам мітинг (проходив у полі на околиці міста у мікрорайоні Пасічна), ні виступ на ньому Я.Федорчука не стали помітною подією суспільно-політичного життя, а швидше засвідчили глибoku кризу в технологічних можливостях партійної влади. Більшість присутніх (за даними правоохоронців, близько 2 тис. осіб), підтримали виступи неформалів, а національна символіка і антивладні гасла на плакатах, негативна реакція на випадки проти історичного минулого українців перекреслили “бойовитість” номенклатурних промовців⁴⁴. Того ж дня подібне санкціоноване зібрання провів Рогатинський райком КПУ у Рогатині. За інформацією міліції, національної символіки плакатів і порушень громадського порядку на мітингу не було⁴⁵.

Осінь 1989 року буквально “зарвалася” мітинговою стихією, яка охопила міста і села багатьох районів області. Правоохоронці не встигали складати звіти про численні зібрання, санкціоновані і несанкціоновані, що прокотилися Прикарпаттям. У неділю, 3 вересня, дозволені масові заходи пройшли у Калуші, Бурштині, селі Остриня Тлумацького району. В Івано-Франківську, біля будівлі недіючого храму (на Майзлях), кількасот віруючих взяли участь у прослуховуванні самочинної радіотрансляції богослужіння із Ватикану⁴⁶.

17 вересня, за закликом Львівської регіональної ради НРУ, у десятках тисяч домівок прикарпатців було виключено світло і запалені свічки скорботи і пам’яті по численних жертвах комуністичних “визволителів” 1939 року. Цього ж дня тисячі віруючих та активістів новітніх організацій взяли участь у масштабній маніфестації (за різними даними, від 150 до 250 тис. учасників), організованій греко-католицьким духовенством у Львові з вимогою легалізації УГКЦ. Через два тижні, 1 жовтня, релігійна акція з такими ж вимогами за участі 4 тис. осіб (версія правоохоронців) та кількох десятків тисяч (версія учасників) відбулася і в Івано-Франківську⁴⁷.

А з 22 вересня увага краян була прикута до страшних знахідок в урочищі Дем’янів Лаз на околиці Івано-Франківська, де активісти товариств “Рух” та “Меморіал” виявили таємні поховання жертв комуністичних репресій 1939–1941 рр. За два тижні розкопок було знайдено останки понад п’яти сотень осіб⁴⁸.

На цьому фоні обурення громадськості викликали спроби комуністичної влади провести в обласному центрі 26 вересня мітинг “За інтернаціональне братерство народів”, де планувалося утворення місцевої штучної структури на зразок інтернаціонального фронту. Перед початком зібрання міліція намагалася не допустити до місця проведення – стадіон “Електрон” колону активістів новітніх організацій під національною символікою. Неформали “прорвали” міліцейський кордон і взяли участь у мітингу. Мобілізовані парткомми промислових підприємств його учасники відмовилися демонструвати радянську символіку, негативно сприймали промовців від влади. Плани партійних функціонерів вкотре зазнали фіаско⁴⁹. Після цього влада області не наважилася проводити масштабні заходи із відзначення 50-річчя “золотого вересня” 1939 року, обмежившись урочистим зібранням 20 жовтня у приміщенні обласного музично-драматичного театру та традиційним покладанням вінків до пам’ятника В.Леніну, що пройшли без ексцесів⁵⁰.

29 вересня санкціонований мітинг у Надвірній провів місцевий райком партії. Антирадянської символіки і гасел, як і виступів неформалів, на 3-тисячному зібранні не було.

А 1 жовтня у Бурштині та Галичі, при десятках національних прапорів, відбулися багатолюдні зустрічі виборців із кандидатом в народні депутати СРСР Дмитром Павличком. На запитання до кандидата про його ставлення до синьо-жовтого прапора Д.Павличко відповів, що “це його гордість, честь і совість”. Цього ж дня пройшов несанкціонований мітинг за участі неформалів у селі Вікторів Галицького району, а також санкціоновані зібрання у Городенці та селищі Отинія Коломийського району⁵¹.

У ніч на 7 жовтня на території області було здійснено наругу над 32 державними прапорами СРСР і УРСР, вивішеними на відзначення дня радянської конституції. Так, у Снятині були спалені 22 прапори, у Івано-Франківську та Калуші по кілька прапорів, частина з яких була зірвана і кинута у болото⁵². Через місяць, напередодні комуністичного свята 7 листопада, на недіючих культових спорудах в Івано-Франківську та у селищі Делятин Надвірнянського району невідомими були вивішені синьо-жовті прапори⁵³.

У Калуші 6 жовтня члени місцевого товариства “Відродження” під гаслами “Гласність без гласності” провели багатолюдне пікетування редакції місцевої газети “Зоря Прикарпаття”, вимагаючи змін у редакційній політиці. А 8 жовтня активістами Івано-Франківського товариства “Рух” були організовані масові зібрання у селах Ганусівка Тисменицького району, Дубівці Галицького, Перегінськ Рожнятівського районів та Угорники Івано-Франківської міськради. Цього ж дня у селі Крилос Галицького району місцевий осередок ТУМ провів зустріч односельців із львівським письменником Романом Федорівим, а у селищі Печеніжин Коломийського району греко-католицькими священиками було проведено релігійне богослужіння⁵⁴.

Особливо занепокоєння партапарату викликали події 15 жовтня у селі Старий Угринів Калуського району. Там, згідно з відповідним документом, “групою екстремістів була здійснена зухвала акція антигромадського характеру. Під приводом 30-ліття з дня смерті С.Бандери біля хати, в якій він народився і жив, були встановлені хрест і пам’ятна табличка з його біографічними даними, а також три чорно-червоні знамена”⁵⁵.

Наступного вихідного, 22 жовтня, відбулися людні зібрання, приурочені відкриттю пам’ятників Т.Шевченку в селах Стратин Рогатинського та Микитинці Косівського районів, несанкціоновані греко-католицькі богослужіння у Коломиї та селі Гвізд Надвірнянського району, екологічний мітинг у селі Чернівці Тисменицького району⁵⁶.

А кульмінаційним акордом масових виступів осені 1989 року стало перепоховання останків жертв комуністичних репресій у Дем’яновому Лазі біля Івано-Франківська, де, за різними оцінками, зібралося від 80 тис. (дані обкому КПУ) до півмільйона (твердження організаторів та учасників зібрання-реквієму). Воно стало наймасовішою на той час подією на Прикарпатті, а його характер, як і власне поведінка учасників, засвідчили високу національну і громадянську культуру населення.

Мітингова хвиля, яка прокотилася Прикарпаттям упродовж 1989 року, стала важливим фактором активізації суспільно-політичних процесів у краї. Вона відбувалася на фоні загального піднесення мітингового руху в республіці і водночас була важливою його складовою. Особливістю багатолюдних мітингів було чітке національно-демократичне спрямування, співзвучне тональності масових зібрань у сусідніх галицьких областях. Зібрання були зорієнтовані на потребу зміни політичної системи республіки, підтримку новітніх організацій – НРУ, УГС, ТУМ, задоволення національно-культурних і духовних потреб українського народу.

Важливими були й наслідки “мітингової демократії”. Проведення публічних заходів стало найпопулярнішою формою політичної діяльності цього періоду не тільки у “неформалів”, але й в представників партійних та державних органів влади. У ході мітингових дискусій формувалася позитивна практика політичної змагальності. Трибуна мітингу, реакція слухачів на виступ, кількість учасників визначали реальне співвідношення симпатій населення, його підтримку тієї чи іншої сторони. Практика проведення таких заходів сприяла становленню правил публічної поведінки громадян, формувала у них навички політичної культури, позбавляла людей підсвідомого страху радянської доби, котрий жив у кожному внаслідок насадження тоталітарного порядку за принципом “більше трьох не збиратися”. Публічні заходи формували психологію вільного громадянина – суб’єкта суспільного життя.

Окрім суто політичного прагматизму, яким диктувалася тактика демократів у проведенні численних мітингів, зборів, богослужінь, слід визначити їх як фактор відродження історичної традиції галичан обговорювати найбільш важливі суспільні проблеми на загальних зібраннях. Цим можна пояснити масовий характер участі в подібних зібраннях представників різних поколінь, професійних і соціальних груп. Проведення масових заходів на Івано-Франківщині у 1989 р. можна вважати тогочасною формою політичного та демократичного волевиявлення населення у протистоянні з комуністичною партійно-бюрократичною владою, в ході якої вкорінювалась ідея боротьби за національно-державне самовизначення України.

- ¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 32, спр. 2616, арк. 137, 143.
- ² Кобута С. Розвиток політичної боротьби на Прикарпатті в 1989–1990 роках / Степан Кобута // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 1999. – № 3. – С. 76–94.
- ³ Круцик Р. Демянів Лаз. Геноцид Галичини / Роман Круцик. – К., 2009. – 352 с.; Марусик П. А ми туо червону підійmemo... Документальне есе 1989–1999 / Петро Марусик. – Івано-Франківськ, 1999. – 240 с.
- ⁴ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 3330, арк. 14–15.
- ⁵ Там само, оп. 32, спр. 2616, арк. 108–109.
- ⁶ Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.), ф. П4, оп. 49, спр. 99, арк. 34–35.
- ⁷ Вівчар Б. Пам'ять і позиція / Богдан Вівчар // Прикарпатська правда. – 1989. – 1 лют.
- ⁸ Марусик П. Названа праця. – С. 26.
- ⁹ Чорновіл В. Народний мітинг чи відкриті партійні збори (Івано-Франківський “Рух” в цупких обіймах рідного обкому) / В'ячеслав Чорновіл // Листок прес-служби УГС. – 1989. – 30 січ. – Ч. 58.
- ¹⁰ Білецький Б. Нема терміну давності / Богдан Білецький // Комсомольський прапор. – 1989. – 4 лют.
- ¹¹ Андріуца М. Із законом на “Ви” / Микола Андріуца // Прикарпатська правда. – 1989. – 3 верес.
- ¹² Архів Івано-Франківського культурно-наукового товариства “Рух”, папка матеріалів за 1989 р.
- ¹³ Там само.
- ¹⁴ Круцик Р. Названа праця. – С. 41–42.
- ¹⁵ Три повстання Січків : у 2 т. Т. 1 : Спогади Стефанії Петраш-Січко : Документи / Харківська правозахисна група ; ред.-упоряд. В. В. Овсієнко. – Х., 2004. – С. 239–240.
- ¹⁶ Там само. – С. 240–241.
- ¹⁷ Там само. – С. 241.
- ¹⁸ Марусик П. Названа праця. – С. 42–44.
- ¹⁹ “Про несанкціоноване зборище 18 червня 1989 року в Івано-Франківську” // Західний кур'єр. – 1991. – 21 груд.
- ²⁰ Круцик Р. Названа праця. – С. 45.
- ²¹ “Про несанкціоноване зборище 18 червня 1989 року в Івано-Франківську”...
- ²² Там само.
- ²³ Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.), ф. 1П, оп. 1, спр. 5473, арк. 124–125; ЦДАГО України, ф. 1, оп. 32, спр. 2616, арк. 108–109.
- ²⁴ Михайлюк Б. Який товар нам пропонують / Богдан Михайлюк // Прикарпатська правда. – 1989. – 23 черв.
- ²⁵ Там само.
- ²⁶ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 32, спр. 2616, арк. 108.
- ²⁷ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 2П, оп. 1, спр. 1258, арк. 1.
- ²⁸ Андрухович Ю. Репетиція в парку / Юрій Андрухович // Комсомольський прапор. – 1989. – 29 лип.
- ²⁹ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 2П, оп. 1, спр. 1258, арк. 11.
- ³⁰ Повар Є. Не гаслами, а ділом / Євген Повар // Прикарпатська правда. – 1989. – 13 серп.
- ³¹ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 1П, оп. 1, спр. 5481, арк. 22; Марусик П. Названа праця. – С. 48–49.
- ³² Ярчук О. Кому це вигідно? / О. Ярчук // Прикарпатська правда. – 1989. – 18 серп.
- ³³ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 1П, оп. 1, спр. 5481, арк. 20–21.
- ³⁴ Там само, арк. 21.
- ³⁵ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 32, спр. 2642, арк. 159–162.
- ³⁶ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 1П, оп. 1, спр. 5453, арк. 17–18.
- ³⁷ Там само, спр. 5453, арк. 16–17.
- ³⁸ Там само, арк. 17.

- ³⁹ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 32, спр. 2555, арк. 150.
⁴⁰ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 1П, оп. 1, спр. 5453, арк. 18.
⁴¹ Там само, ф. 2П, оп. 1, спр. 1254, арк. 57.
⁴² Там само, арк. 38.
⁴³ Там само, арк. 68.
⁴⁴ Там само, ф. 1П, оп. 1, спр. 5481, арк. 25; Круцик Р. Названа праця. – С. 62.
⁴⁵ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 1П, оп. 1, спр. 5481, арк. 25.
⁴⁶ Там само, арк. 26.
⁴⁷ Там само, арк. 34.
⁴⁸ Круцик Р. Названа праця... – С. 99–155.
⁴⁹ Новий час. – 1990. – 23 серп.
⁵⁰ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 1П, оп. 1, спр. 5481, арк. 44.
⁵¹ Там само, арк. 34.
⁵² Там само, спр. 5455, арк. 3.
⁵³ Там само.
⁵⁴ Там само, спр. 5481, арк. 36–37.
⁵⁵ Там само, спр. 5455, арк. 3.
⁵⁶ Там само, спр. 5481, арк. 40–41.

Рассматриваются процессы проведения первых неформальных (несанкционированных коммунистической властью) собраний в Ивано-Франковской области в контексте формирования национально-освободительного движения за достижение независимости Украины. Проведен анализ движущихся сил, главных идей и тем, которые затрагивались на многочисленных митингах и были в центре внимания общества. Отражена роль новейших политических организаций, которые оказались в авангарде национально-политических преобразований, содействовали становлению в области массового демократического движения.

Ключевые слова: демократизация, сходы, Ивано-Франковск, собрания, митинги, Национальное движение Украины, национально-демократические силы, Украинская Хельсинкская группа, Украинская греко-католическая церковь.

The article deals with the organization of the first informal (not authorized by the communist authority) meetings in 1989 in the Ivano-Frankivsk region within the framework of the formation of the national-liberation movement for the Ukrainian independency. It provides the analysis of the major motive forces, as well as the main ideas and themes, which were brought up during the mass meetings and held the attention of the society. It defines the role of modern political organizations, which made up the vanguard of the national-political transformations and provided a basis for a vast democratic movement formation in the region.

Keywords: democratization, gatherings, Ivano-Frankivsk, meetings, rallies, National movement of Ukraine, national-democratic forces, Ukrainian Helsinki group, Ukrainian Greek-Catholic church.

УДК 94 (100)

Оксана НАЩОЧИН

ВИШЕГРАДСЬКА ГРУПА ЯК ФОРМА СПІВПРАЦІ В СУБРЕГІОНІ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ (1989–2004 рр.)

У статті проаналізовано передумови тристоронньої співпраці між Польщею, Угорщиною, Чехословаччиною після “весни народів” 1989 р., а також ставлення, мотиви та очікування, які керували лідерами, політичними елітами країн; висвітлено основні напрямки співпраці та підсумки діяльності вишеградських самітів; вказано на взаємозалежність євроінтеграційних та безпекових аспектів.

Ключові слова: Вишеградська Група, європейська інтеграція, ЗЄС, НАТО.

“Весна народів” 1989 р. у регіоні Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) принесла із собою радикальні перетворення. Дисиденти, які прийшли до влади в Польщі, Угорщині та